

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

مدیریت تحصیلات تکمیلی

پژوهشکده زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته ی زبان و ادبیات فارسی

بررسی سبکی و محتوایی آثار منشور مهدی اخوان ثالث

استاد راهنما

دکتر حسین نجف دری

استاد مشاور

دکتر ابوالقاسم رادفر

پژوهشگر

راحله سادات سیدعلی لواسانی

فروردین ماه ۱۳۹۱

صلى الله عليه وسلم

هرچه هست از آن اندیشه‌ای ست پاک،

که زمین را مالک است و

آسمان را صاحب.

و انسان

جز جنبده‌ای ضعیف در برابر اریکه‌ی پادشاهی اش نیست.

سپاسگزارم

استادان بزرگوارم را،

جناب آقای دکتر حسین نجف دری

جناب آقای دکتر ابوالقاسم رادفر

که رهنمودهای ایشان در طول فرآیند این پژوهش

روشنگر راه این شاگرد کوچک بوده است.

تقدیم به:

وجود نازنین پدر و مادر عزیزم،

که هستی خویش را در نگاه مهرآمیزشان یافتم.

یگانه خواهرم،

که شکوه مهر را در همراهی صمیمانه‌اش به نظاره نشستم.

برادر عزیزم،

و هم اویی که،

که عاشقانه زیستن را در کنارش آموختم.

چکیده

آشنایی عمیق با شاعران معاصر بر هر دانشجوی ادبیات فرضی انکار ناپذیر است و یکی از بهترین راه‌های وصول به این شناخت. مطالعه‌ی آثار منظوم و منثور شاعران است.

هدف این پژوهش، بررسی سبکی و محتوایی آثار منثور مهدی اخوان ثالث است که شامل مقالات، داستان‌ها، گفت و گوها، نامه‌ها، مقدمه‌ها و مؤخره‌های آثار وی می‌باشد، که تا به حال کمتر مورد بررسی قرار گرفته است.

پژوهش حاضر که در پنج فصل تدوین شده است، بعد از شرح احوال و آثار مهدی اخوان ثالث، به بررسی آثار منثور وی از جمله مقالات و تحقیقات ادبی و نقدها و... می‌پردازد.

حاصل این پژوهش آن بود که آثار منثور اخوان، به سبب علاقه و استعداد این هنرمند بزرگ، همچنان حول محور شعر و شاعری است و بخش وسیعی از این آثار به توصیف ذوقی و شخصی اخوان از شاعران کلاسیک و معاصر، و انتقاد و بررسی سبک و شیوه‌ی این شاعران می‌باشد، هر چند که نمی‌توان از اظهار نظرات تخصصی و ادیبانه‌ی اخوان در مورد هنر، ادبیات کلاسیک و ادبیات معاصر چشم‌پوشی کرد.

در نهایت گفتنی است که آثار منثور اخوان، علاوه بر ذوق هنری و استعداد و تخصص او در حوزه‌ی ادبیات، برخاسته از تجربیات و نظرات شخصی او در این مقوله می‌باشد، که توجه به آن از هرگونه برداشت علمی از این آثار خالی از لطف نیست.

فهرست مطالب

فصل اول

مقدمه

کلیات

- ۱-۱- سال شمار زندگی مهدی اخوان ثالث ۱
- ۱-۲- شرح زندگانی مهدی اخوان ثالث ۷
- ۱-۳- جایگاه مهدی اخوان ثالث در ادبیات معاصر ۱۹
- ۱-۴- اوضاع اجتماعی و سیاسی ایران در دوره ی زندگی مهدی اخوان ثالث ۳۴
- ۱-۵- کتاب شناسی مهدی اخوان ثالث ۴۲

فصل دوم

- ۲- مقالات، نقد اخوان در مورد شعرای معاصر ۴۵
- ۲-۱- داوری و شناخت ۵۴
- شاملو ۵۴
- هوشنگ ابتهاج ۵۶
- محمد زهری ۵۷
- محمود فرخ خراسانی ۵۸
- مهدی حمیدی شیرازی ۵۹
- عماد خراسانی ۶۰
- محمد رضا شفیعی کدکنی ۶۲
- فروغ فرخزاد ۶۳
- حسن فدایی ۶۳
- سهراب سپهری ۶۴
- نیما یوشیج ۶۷

- ۶۹ ۲-۲- گاهی فکر کرده ام
- ۷۷ ۲-۳- گشت و گذارها
- ۸۷ ۲-۴- در کتابخانه ی کوچک من

فصل سوم

- ۸۸ ۳- آثار منثور مهدی اخوان ثالث در زمینه‌های مختلف ادبی
- ۸۹ ۳-۱- نقدها و تحقیقات ادبی
- ۱۰۱ ۳-۲- طنز در آثار مهدی اخوان ثالث
- ۱۰۹ ۳-۳- داستان کوتاه
- ۱۱۳ ۳-۴- سخنان شفاهی مهدی اخوان ثالث
- ۱۱۸ ۳-۵- نامه‌ها

فصل چهارم

- ۱۲۱ ۴- ویژگی‌های سبکی و محتوایی آثار منثور مهدی اخوان ثالث
- ۱۲۸ ۴-۱- بررسی مقالات از نظر سبکی و محتوایی
- ۱۳۴ ۴-۲- بررسی داستان‌ها از نظر سبکی و محتوایی
- ۱۳۷ ۴-۳- بررسی مقدمه‌ها و مؤخره‌های آثار اخوان از نظر سبکی و محتوایی

فصل پنجم

- ۱۴۴ ۵- نتیجه‌گیری
- ۱۴۵ برداشت نهایی
- ۱۴۷ فهرست منابع
- ۱۵۰ چکیده به زبان انگلیسی

اخوان شاعری جان شیفته و خاطر پریشان است که در فصول شب و سال‌های هجوم قبایل طاغی وحشت یک دم نمی‌تواند پلک‌های خود را بر هم گذارد. دل بیتاب عاشق او دلبسته به سرنوشت بشری است که شاید چشم به راه نوشخند صبح فردایی است و گوش جان به حرکت گام‌های ما دارد.

اخوان شاعری توانا بود که در عین عنایت به آثار بزرگان و استادان کهن فارسی، از حرکت نویی هم که آغاز شده، غافل نبود. وی علاوه بر شعر فارسی در نثر نیز قادر و توانا بود و در زمینه‌های ادبی دیگر، همچون مقاله‌نویسی و داستان کوتاه فعالیت داشته است.

اخوان از جمله معدود متکلمان ومبلغانی است که مقامی بسیار بلند در پیدایش شعر نو و رفع نارسایی‌ها و ابهامات و لغزش‌های آن داشته است.

نسل ما در متن تحول شعر فارسی زیسته است و نظاره‌گر داوری‌های گوناگون بر این تحول است، شعر اخوان نیز در معرض این داوری‌ها قرار گرفته و از دیدگاه‌های مختلف بررسی شده است، هر چند هنوز هم جای حرف‌های بسیار و نقد و تفسیرهای منصفانه درباره‌ی اشعار وی خالی است، اما در این میان آثار منثور اخوان، از نظر ادیبان و ادیب دوستان مهجور مانده است.

نثر اخوان به سبب درخشش شعرش کمتر مورد توجه قرار گرفته است. اخوان در نثر نیز، چون شعر میان کهن و نو پیوند برقرار ساخته بود، در نثر او رگه‌هایی از نثر بیهقی، سعدی و قائم مقام فراهانی، آمیخته به ویژگی‌هایی از نثر هدایت و دهخدا در چرند و پرند و همراه با مایه‌هایی از طرز بیان نقالان وجود دارد، واژه‌هایی از نثر کهن در کنار کلمات و اصطلاحات عامیانه قرار می‌گیرد و حاصل این تناقض همچون طنزی گسترده در نثر او جاری می‌شود.

افزون بر این، حالت آفرینی‌های توأم با نقالی به ویژه در مؤخره‌ی از این اوستا، بر جاذبه‌ی نثر او می‌افزاید. آنچه در سراسر آثار منثور اخوان به وضوح مشهود است، زبان پرتنز اوست. این طنز که از ویژگی‌های روحی و اخلاقی او بود، حتی در مواردی که درباره‌ی مطلبی به جد سخن می‌گفت، نیز آشکارا ظاهر می‌شد.

با توجه به کاستی آثار منثور اخوان و عدم آشنایی دانشجویان به ارزش و محتوای این آثار و کم توجهی استادان در فضای علمی و دانشگاهی به این آثار، پژوهش‌های در خور توجه در این زمینه صورت نگرفته است. از این رو مفتخریم قدم در راهی گذاریم که هر چند مورد بی‌مهری ادیبان و ادب دوستان بوده است، با توجه به منابع محدود موجود و یاری استادان گران قدر و توان علمی و زمانی موجود، آغازگر راهی نو در جهت شناخت هر چه بیشتر تمامی جنبه‌های فکری، هنری و روحیات این شاعر گران قدر باشیم.

برای رسیدن به این مقصود، آثار منثور اخوان شامل؛ مجموعه مقالات، داستان‌ها، مصاحبه‌ها، نامه‌ها و نقد دیگر شعرا از نگاه او، و برخی مقدمه‌ها و مؤخره‌های او بر مجموعه‌های شعرش، مورد بررسی قرار گرفت، چرا که با بررسی این آثار بسیاری از نظرات و عقاید اخوان را می‌توان از زبان خودش شنید و به نکات بیشتری در زمینه‌ی جنبه‌های مختلف شخصیت او دست یافت. اخوان فضا ساز و حالت آفرین خوبی بود و در القای عواطف و حالات شاید در میان معاصران نظیری نداشته باشد. او برای ایجاد تخیل بیشتر از موسیقی وزن و قافیه، حرکات و سکون‌های پرتقطع، طنین واژه‌ها و جاذبه‌ی پیرنگ استفاده می‌کند و در این شگرد استاد است. بنابراین مقالات و آثار منثور وی مانند شعرش از ویژگی‌های یگانه‌ای برخوردار است، که هرگام کوچک در جهت شناسایی این ویژگی‌ها، مخاطب را بیشتر مجذوب می‌کند.

در این پژوهش سعی بر این است که با کالبد شکافی آثار منثور مهدی اخوان ثالث، از جمله مقالات و داستان‌ها، پاسخ‌هایی مناسب در باب نکات مبهمی که در زمینه‌ی محتوا و سبک این آثار وجود دارد، پیدا کرده و در شکافتن معانی و بسط و گسترش مطالب و نقل جزئیات، با زبانی به غیر از شعر، از زبان وی آشنا شویم.

در این راستا، نخست شیوه‌ی نثر و نگارش اخوان در مقالات، بررسی نقدهای ادبی اخوان، تحقیقات ادبی وی بررسی شد، پس از آن نظرات اخوان درباره‌ی شعر نو، شاعران کلاسیک و نویسندگان جدید، و عقاید وی درباره‌ی هنر و ادبیات پرداخته شد. در گام بعدی مفاهیم نهفته‌ی طنز در آثار وی، داستان‌ها، سخنان شفاهی شاعر (مصاحبه‌ها)، نامه‌های شاعر، از نظر سبک و محتوا مورد بررسی قرار گرفت.

در جهت رسیدن به هدف پژوهش حاضر که «بررسی سبکی و محتوایی آثار منثور اخوان ثالث» است، ابتدا مجموعه مقالات وی در کتاب حریم سایه‌های سبز در ۲ مجلد، که شامل ۲۹ مقاله در زمینه‌ی داوری و شناخت، هنر و موسیقی و شعر است، مورد بررسی قرار گرفت.

تا آن جایی که تحقیق کرده‌ام در این زمینه (مقالات) هیچ‌گونه پژوهشی انجام نگرفته است، تنها در ۲ مجموعه کتاب به نام حریم سایه‌های سبز، به کوشش مرتضی کاخی، مقالات این شاعر گردآوری شده است.

سپس نقدهای ادبی اخوان در کتاب بدعت‌ها و بدایع نیما، عطا و لقای نیما و نقدهایی که در مورد دیگر شعرا از مجموعه مقالات وی می‌توان یافت، و نیز کتاب نقیضه و نقیضه‌سازان مورد توجه قرار گرفت.

پس از آن مجموعه داستان‌های کوتاه وی، شامل؛ درخت پیر و جنگل و مرد جن زده، مجموعه گفت و گوهای وی در کتاب صدای حیرت بیدار زیر نظر مرتضی کاخی و نیز کتاب درباره‌ی هنر و ادبیات (گفت و شنودی با مهدی اخوان ثالث)، همچنین کتاب ده نامه (که شامل نامه‌های مهدی اخوان ثالث به محمد قهرمان، دوست صمیمی وی است) و نیز اندیشه و سبک و سیاقی نهفته در مقدمه و مؤخره‌ی آثار منظوم وی، مورد استفاده قرار گرفت.

با توجه به کلیت و آثار در نظر گرفته شده و نوع منابع حاضر برای این پژوهش، روشن است که نبود نوشته‌ها و تحقیقات پیشین در خصوص آثار منثور اخوان، دلیل روشنی است بر ضرورت پژوهش در این زمینه، تا نقطه‌ی شروعی باشد برای کنکاش و ریزبینی هر چه بیشتر به نکات نهفته در آثاری غیر از آثار منظوم این شاعر، تا دیگران نیز از این یافته‌ها بی‌بهره نمانند.

دست یابی به اطلاعات در پژوهش حاضر، از طریق روش اسنادی است که به علت محدودیت منابع و تحقیقات انجام شده در این زمینه از مجموعه کتب موجود، از مقالات اینترنتی نیز استفاده شده است.

البته خوشبختانه اخوان از دسته‌ی شعرای بزرگ معاصر می‌باشد که در طول سال‌های حیات و پس از آن، کتاب‌ها، مقالات و نقدهای بسیاری درباره‌ی وی نوشته شده و می‌شود و بدیهی است که افزایش این گونه پژوهش‌ها از افتخارات هر جامعه‌ای است، البته اگر چیزی جز تکرار مکررات نباشد و از روی علم و استناد نگاشته شده باشد.

در این جا لازم می‌دانم چند کتاب مفید به دستداران اخوان و ادبیات معاصر معرفی کرده تا بهره‌ی کافی را از مطالعه‌ی این کتب ببرند:

نخست از کتب باغ بی‌برگی (یاد نامه‌ی مهدی اخوان ثالث) یاد می‌کنم که به کوشش مرتضی کاخی جمع‌آوری شده است و دستداران، مطالب ارزشمندی را (شامل زندگی اخوان، نقد و نظریات و خاطرات دیگران در مورد وی، بهترین‌های اخوان، دیگران در چشم اخوان، دست نوشته‌های او) می‌توانند در این کتاب به دست آورند.

پس از آن، برای آن دسته از دوستدارانی که علاقه‌مندند در زمینه‌ی اندیشه‌ها، افکار و نکات کلیدی حاکم بر ذهن شاعر اطلاعاتی به دست آورند، مطالعه‌ی مجموعه مقالات وی از دو کتاب حریم سایه‌های سبز که به کوشش مرتضی کاخی گردآوری شده، و نیز کتاب صدای حیرت بیدار که شامل گفت و گوهای شاعر می‌باشد، پیشنهاد می‌شود.

روشن است که هر تحقیقی به دلیل شرایط موجود، با مشکلات و موانع خاصی رو به روست، در پژوهش حاضر نیز، به دلیل نوع بررسی که محتوایی بود و الگوی تعریف شده‌ای نداشت، و همچنین به دلیل عدم پیشینه‌ی تحقیق و تازگی موضوع و قلت منابع، زمان و تلاش بیشتر به کار گرفته شد تا شاید بتوان جرقه‌ای کوچک را در اذهان و قلوب دوستداران این شاعر بزرگ، برای برداشتن گام‌هایی بلند در جهت شناخت وی روشن کرد.

بیان این نکته ضروری است که در بررسی محتوایی آثار منشور اخوان از جمله مقالات، نقدها و داستان‌های کوتاه، نظرات شاعر خواه درست یا نادرست بیان شده است تا فارغ از هرگونه تعصب و عقیده‌ی شخصی، به عنوان نظرات انسانی فاخر و شاعری بزرگ چون اخوان، بی‌طرفانه، مطالعه و ارزیابی شود.

کلیات

بیان مسأله

مهدی اخوان ثالث یکی از شاعران نامبردار معاصر است که با تلفیق شیوه‌ی سنتی و اسلوب نیمایی اشعار جاودانه‌ای از خود به یادگار گذاشته است. این شاعر بزرگ علاوه بر تبصری که در سرودن شعر دارد، در زمینه‌های تحقیقات ادبی نیز آثاری از خود بر جای گذاشته است که از نظر سبک نثر فارسی از جذابیت و شیوایی خاصی برخوردار است که با چاشنی طنز آمیخته شده است. متأسفانه درباره‌ی ویژگی‌های نثر اخوان ثالث، اثری در زبان فارسی نگاشته نشده است. این پایان نامه قصد دارد آثار تحقیقاتی شاعر را، اعم از مقالات، کتابها و مصاحبه‌ها، از نظر سبکی و محتوایی مورد بررسی قرار دهد و ضمن تعیین ویژگی‌های آنها، نقاط ضعف و قوت اسلوب شاعر را در نثر نویسی مشخص نماید تا راهگشای محققانی شود که در آینده بخواهند در این زمینه به پژوهش‌های دیگری دست بزنند.

اهمیت و ضرورت انجام این پژوهش

از آنجایی که اخوان ثالث علاوه بر قدرتی که در شاعری دارد در زمینه‌ی تحقیقات ادبی نیز محقق‌ی صاحب نام به شمار می‌رود، ضرورت دارد از این جنبه نیز، آثارش مورد نقد و بررسی قرار بگیرد تا ضمن آشنایی مخاطبان با ارزش‌های این قسم از آثار اخوان، از ویژگی‌های نثر او نیز مطلع شوند و برای تحقیقات در زمینه‌های دیگر از آنها به عنوان نمونه و الگو استفاده کنند.

سؤال‌های پژوهش

الف) آثار تحقیقاتی منشور اخوان ثالث کدامند و در زمینه‌ی چه موضوعاتی هستند؟

ب) ویژگی‌های بارز نثر این نوشته‌ها کدامند؟

ج) میزان توفیق اخوان ثالث در جذب مخاطبان تا چه حد است؟

فرضیه‌های پژوهش

الف) اخوان ثالث آثار قابل توجهی در زمینه‌ی موضوعات گوناگون ادبی دارد.

ب) از نظر سبکی، این پژوهش‌ها از ویژگی‌های خاصی برخوردارند.

ج) اخوان با چاشنی کردن طنز به نثر خود، توانسته است در جذب مخاطبان خود تا حد زیادی موفق باشد.

پیشینه‌ی پژوهش

تا آنجایی که اطلاع حاصل شده است هیچ کار مستقلی، تاکنون در زمینه‌ی نقد و بررسی آثار منثور مهدی اخوان ثالث منتشر نشده است و تحقیق در این مورد منحصر می‌شود به اشارات کوتاهی که منتقدان اخوان هنگام نقد و بررسی شعر شاعر به آن‌ها اشاره کرده‌اند که بسیار محدود است.

لازم به ذکر است که دست‌یابی به اطلاعات در پژوهش حاضر، از طریق روش اسنادی است.

واژه‌های کلیدی

اخوان ثالث، آثار منثور، ادبیات معاصر، مقالات، سبک و محتوا.

فصل اول

شرح زندگانی مهدی اخوان ثالث

سال شمار زندگی مهدی اخوان ثالث

۱۹۲۸/۱۳۰۷

- اسفند، تولد، مشهد.

۱۹۴۷/۱۳۲۶

- خرداد، پایان تحصیل دوره‌ی هنرستان مشهد (رشته‌ی آهنگری).
- شروع به کار در مشهد (آهنگری).

۱۹۴۸/۱۳۲۷

- شروع تحصیل در رشته‌ی ادبی دبیرستان شاهرضا.
- شهریور، برای شرکت در قرعه‌کشی خدمت وظیفه به تهران آمد و بعد از گرفتن دو سال معافی به استخدام اداره‌ی آموزش روستایی تهران درآمد و برای تأسیس و تدریس مدرسه‌ی امین‌آباد بهنام سوخته به ورامین رفت.

۱۹۵۰/۱۳۲۹

- کار در پلشت ورامین، معلمی، سکونت در ورامین.
- ازدواج با ایران (خدیجه) اخوان ثالث، دختر عمویش.

۱۹۵۱/۱۳۳۰

- شروع به کار در تهران، معلمی، لویزان، سلطنت آباد.
- چاپ اول ارغنون.

۱۹۵۳/۱۳۳۲

- شروع زندگانی مشترک با همسرش ایران خانم.
- اواخر سال، شروع خدمت سربازی (بعد از ۱۵ روز خدمت با پرداخت ۵۰۰ تومان معاف شد)
- اردیبهشت ماه، مدال طلای مسابقه‌ی شعر فستیوال جوانان دمکرات به او تعلق گرفت و قرار بود به فستیوال جهانی بخارست برود که نرفت.

۱۹۵۴/۱۳۳۳

- تولد لاله، دختر اولش.
- زندان سیاسی (لاله ۱۱ ماهه بود که از زندان آزاد شد).

۱۹۵۶/۱۳۳۵

- چاپ اول زمستان.

۱۹۵۱/۱۳۳۶

- تولد لولی، دختر دوم.
- شروع به کار در رادیو (بعد از تولد لولی).

۱۹۵۹/۱۳۳۸

- تولد توس، پسر اول.

- چاپ اول آخر شاهنامه.

۱۹۶۳/۱۳۴۲

- تولد تنسگل، دختر سوم. (که پس از چهار روز فوت شد)

۱۹۶۵/۱۳۴۴

- چاپ اول از این اوستا.
- زندان (به مدت شش ماه)
- تولد زردشت، پسر دوم.

۱۹۶۶/۱۳۴۵

- چاپ اول منظومه‌ی شکار (که نوشتن آن مدتی قبل از تاریخ چاپ و انتشار شروع شده بود).

۱۹۶۹/۱۳۴۸

- چاپ اول پاییز در زندان.
- عزیمت به خوزستان (آبادان)، شروع به کار در تلویزیون آن شهر.
- چاپ اول عاشقانه‌ها و کبود.
- چاپ اول بهترین امید، (گزینه‌ی اشعار و مقالات).

۱۹۷۰/۱۳۴۹

- چاپ اول برگزیده اشعار، جیبی.

۱۹۷۱/۱۳۵۰

- چاپ اول مجموعه مقالات.
- تولد مزدک علی پسر سوم (علی نام پدرخوان بود که به مزدک ضمیمه شد).

۱۹۷۴/۱۳۵۳

- درگذشت لاله، دختر اول (روز ۲۶ شهریور، در اثر افتادن در رودخانه‌ی جلو سد کرج).
- بازگشت از آبادان به تهران.
- شروع به کار در تلویزیون ملی ایران.

۱۹۷۵/۱۳۵۴

- چاپ اول آورده‌اند که فردوسی ... (کتاب کودکان).

۱۹۷۶/۱۳۵۵

- چاپ اول درخت پیرو جنگل.
- چاپ اول در حیات کوچک پاییز در زندان.

۱۹۷۷/۱۳۵۶

- شروع به تدریس ادبیات دوره‌ی سامانی و ادبیات معاصر در دانشگاه‌های تهران، ملی، تربیت معلم.

۱۹۷۸/۱۳۵۷

- چاپ اول بدعت‌ها و بدایع نیمایوشیج.
- چاپ اول دوزخ، اما سرد.
- چاپ اول زندگی می‌گوید: اما باز باید زیست.

۱۹۷۹/۱۳۵۸

- شروع به کار در سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی (فرانکلین سابق).

۱۹۸۱/۱۳۶۰

- آغاز دوران بازنشستگی (باز نشاندهی؟) بدون حقوق از کلیه‌ی مشاغل دولتی. این دوران تا آخر عمر اخوان ادامه یافت.

۱۹۸۲/۱۳۶۱

- چاپ اول عطا و لقای نیمایوشیج.

۱۹۸۹/۱۳۶۸

- چاپ اول ترا ای کهن بوم و بر دوست دارم.
- چاپ اول گزینیه‌ی اشعار.

۱۹۹۰/۱۳۶۹

- سفر به خارج از کشور (اولین و آخرین سفر) به دعوت «خانه ی فرهنگ آلمان» برگزاری شب شعر از تاریخ ۴ تا ۷ آوریل (۱۶ تا ۱۸ فروردین)، سفر به انگلیس، دانمارک، سوئد، نروژ، بازگشت به دانمارک، سفر به فرانسه به دعوت انستیتوی ملی تمدن‌های شرقی، سفر مجدد از فرانسه به انگلیس و بازگشت به ایران.
- ورود به ایران در تاریخ ۲۹ تیر ماه ۱۳۶۹.
- ساعت ۱۰/۳۰ شب یکشنبه ۴ شهریور، فوت در بیمارستان مهر تهران.
- روز سه شنبه ۶ شهریور، انتقال جنازه به بهشت زهرا برای شست و شو.
- ۱۲ شهریور، انتقال جنازه از سردخانه‌ی بهشت زهرا به مشهد (توس) و دفن آن در جوار آرامگاه نیای بزرگش حکیم ابوالقاسم فردوسی، در باغ شهر توس.

شرح زندگانی مهدی اخوان ثالث

مردم! ای مردم!

من همیشه یادم ست این، یادتان باشد

نیمشبها و سحرها، این خروس پیر،

می‌خروشد، با خراش سینه خواند؛

گوشها گر با خروش و هوش با فریادتان باشد.

مردم! ای مردم!

من همیشه یادم است این، یادتان باشد.

و شنیدم دوش هنگام سحر می خواند.

باز

اینچنین با عالم خاموش، فریاد از جگر می خواند:

مردم! ای مردم!

من اگر جغدم به ویران بوم،

یا اگر بر سر

سایه از فرِهما دارم

هر چه هستم؛ هر چه دارم از شما دارم.

(اخوان ثالث، ۱۳۸۷: ۱۷)

«چنین گوید شکسته دل مردی خسته و هراسان، یکی از مردم توس خراسان، ناشادی ملول از هست و نیست. مهدی اخوان ثالث، بیمناک، نیم امید به م امید مشهور، چاروشی خوان قوافل حسرت و خشم و نفرین و نفرت، راوی قصه‌های از یاد رفته و آرزوهای بر باد رفته» (اخوان ثالث، ۱۳۸۷: ج ۱/ ۱۱۶)

اخوان در مورد خویش چنین گوید:

«من در این یقین دارم و از پدر و مادر خود شنیدم که در یکی از سال‌ها، در یکی از اوقات شب یا روز، در طوس (مشهد) به قول معروف متولد شدم یعنی در واقع یک چشمم را به دنیا گشودم.» (حریری، ۱۳۶۸: ۷)

مهدی اخوان ثالث متخلص به م. امید، شاعر معاصر در طوس مشهد زاده شد، تاریخ ولادت او را ۱۳۰۷ شمسی ذکر کرده‌اند و این تاریخ از شناسنامه‌ی او گرفته شده است ولی به گفته‌ی خود او، تولدش در ۱۶ اسفند ۱۳۰۶ ش بوده است.

اخوان می‌گوید:

«نمی‌توانم بگویم که درست چه سالی به دنیا آمده‌ام. بین سال‌های ۱۳۰۶ و یا ۱۳۰۷ بود. آن وقت‌ها هنوز اوایل شناسنامه دادن و گرفتن بود، آدم یک وقت به دنیا می‌آمد و یک وقت هم شناسنامه‌اش را می‌گرفت، ولی بالاخره همان وقت‌ها متولد شدم» (همان: ۷)

اخوان در یکی از روزها و ماه‌ها و سال‌های معمول ما به دنیا آمد بی‌آنکه که تولد او موجب توجه نگاه‌ها و فکرها به سوی او باشد. اما پرورش او در دامن خانواده بی‌شک در شکل‌گیری شخصیت او در آینده بی‌تأثیر نبوده است. اخوان به هنگام تولد با یک چشم وارد این جهان شد، اما پس از مدتی چشم دیگر او به روی عالم و آدم باز شد. خود در این باره می‌گوید:

«پدر من عطار- طیب بود و مادر هم کارش خانه‌داری و بعد هم دعاگویی و نماز و طاعت و زیارت و امام رضا (ع) و از این قبیل، بعد از مدتی با درمان‌های پدر و دعا‌های مادر و نذر و نیازهایش، آن چشم دیگر را هم به دنیا گشودم» (محمدی آملی، ۱۳۷۷: ۲۴)

«پدرم اسمش علی بود و از آن (عطار طیبیان) بود و اصلاً اهل فهرج یزد بود، اما کوچ کرده و پرورده‌ی خراسان، او زنی داشت به نام مریم اهل خراسان، و در ۱۳۰۷ شمسی هیچ آقایی را - که من باشم - در طوس خراسان به دامن روزگار افکند و این هیچ آقا همین طور بزرگ می‌شد تا روزی و روزگاری که دید دارد برای خودش دلی دلی آواز می‌خواند، و اما چه آوازی، مسلمان نشود، کافر نبیند .... یادم می‌آید در حدود بیست و هفت، هشت سال پیش، تازه جوانه‌های شعر در دلم پنهانی می‌شکفت و مرا بی‌آرام و بیتاب می‌کرد، می‌خواستم به وسیله‌ای، به شیوه‌ای، آن هیجان‌ات و خطور و خطرهای نهفته‌ی درونی را بیرون بریزم و بر ملا کنم و داشتم کم کم در گوشه و کنار دفتر و دستک‌ها و کتاب‌ها و حتی در و دیوار خانه‌مان، نخستین نشانه‌های این بیماری - شاعری - را بروز می‌دادم و اندک اندک به گوش پدرم، (علی اخوان ثالث که تربت پاکش غرقه باد در انوار اهورایی یزدان و امشا سپندان) می‌رساندم. در آن وقت‌ها که پدرم کم کم داشت بو می‌برد که پسرش، پسر بزرگش، مثل اینکه یک باکیش هست، و البته مادرم قبلاً فهمیده بود، یعنی خودم بروز داده بودم که بله، مثلاً دارم شعر می‌گویم» (دنیای سخن، ۱۳۶۹: ۵۸-۵۶)